

Пузирна Наталія Станіславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного та приватного права

(Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7297-0829>

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОВНОГО ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз та здійснено характеристику адміністративної діяльності мовного омбудсмана в Україні. Наголошено, що запровадження інституту спеціалізованих омбудсманів (у тому числі мовного) є логічним етапом розвитку системи уповноважених з прав людини, оскільки забезпечує більш професійний і цілеспрямований підхід до вирішення специфічних проблем окремих категорій громадян та підвищує загальну результативність правозахисної діяльності. Звернено увагу на те, що законодавством України чітко визначено межі повноважень мовного омбудсмана в частині захисту державної мови та захисту прав людини щодо її застосування. Констатовано, що мовний омбудсман відіграє важливу роль у формуванні сучасної мовної політики та утвердженні державної мови як обов'язкового інструмента публічної комунікації.

Ключові слова: адміністративна діяльність, спеціалізований омбудсман, мовний омбудсман, захист державної мови, законодавство.

Постановка проблеми. Дієвість інституту омбудсмана забезпечується його чіткою орієнтацією на захист прав і свобод людини. Водночас ефективність омбудсманських механізмів значною мірою залежить від їхньої взаємодії з іншими системами та інструментами правозахисту. Чим ширший спектр механізмів захисту прав людини діє в державі, тим більш людиноцентричним стає її суспільний лад. Виходячи з цього, інститут омбудсмана варто розглядати як додатковий правовий інструмент у загальній системі державних органів, покликаних забезпечувати правовий захист громадян.

У сучасних умовах, коли повноваження держав та їхніх інституцій розширюються, зростає кількість управлінських рішень, що мають ухвалювати посадові особи самостійно. Це, у свою чергу, підвищує ризики порушення прав людини навіть за формального дотримання правових процедур. Паралельно зростає увага міжнародних політико-правових структур до стану дотримання прав людини, що спонукає держави адаптувати свої механізми захисту до сучасних міжнародних стандартів [1, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового регулювання функціонування інституту спеціалізованого омбудсмана в Україні знайшло відображення в роботах таких учених, як Л. Голяк [2], В. В. Маньгора [3], І. В. Рижук [4] тощо. Вони приділили увагу таким аспектам, як становлення та розвиток інституту спеціалізованого омбудсмана в Україні, особливості його функціонування, та перспектив його діяльності. Питаннями правового статусу мовного омбудсмана в Україні займалися такі дослідники, як О. І. Зозуля, Н. В. Занкевич [5], Т. В. Коваль [6], В. В. Маньгора [7] тощо. Водночас питання адміністративної діяльності мовного омбудсмана в Україні залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – з'ясування специфіки адміністративно-правового статусу та особливостей адміністративної діяльності мовного омбудсмана в Україні.

Виклад основного матеріалу. У концептуальному розумінні омбудсман – це посадова особа, яку зазвичай призначає держава і яка уповноважена розглядати скарги громадян щодо діяльності органів влади, державних установ, бізнесу чи фінансових організацій. Його основне завдання полягає в розслідуванні таких звернень та сприяттві вирішенню конфліктних ситуацій шляхом посередництва або надання відповідних рекомендацій.

У науковій літературі виділяють кілька різновидів омбудсманських інституцій. Серед них розрізняють організаційних (корпоративних) омбудсманів та галузевих омбудсманів, що діють у певних сферах – охорони здоров'я, захисту прав дітей, житлової політики, медіа, виборчого процесу, освіти, у приватноправовому секторі тощо. У сфері публічних правовідносин до окремих категорій належать фінансові, бізнес-, податкові, страхові та інші спеціалізовані омбудсмани.

Спеціалізований омбудсман є незалежним публічно-правовим інститутом, основне призначення якого полягає в захисті прав та законних інтересів осіб, що належать до вразливих категорій населення. До таких груп зазвичай зараховують дітей, учнів, студентів, осіб літнього віку, жінок, військовослужбовців та людей з інвалідністю. Крім здійснення безпосереднього захисту, спеціалізований омбудсман контролює дотримання цих прав органами державної влади, місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами, а також установами й організаціями, які надають публічні послуги [2, с. 61]. Запровадження інституту спеціалізованих омбудсманів є логічним етапом розвитку системи уповноважених з прав людини, оскільки забезпечує більш професійний і цілеспрямований підхід до вирішення специфічних проблем окремих категорій громадян та підвищує загальну результативність правозахисної діяльності.

Відповідно до ст. 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова [8]. Розширення

використання української мови у сфері освіти, медіа, обслуговування та публічного управління вимагало створення окремого незалежного органу для моніторингу виконання норм закону [7, с. 600]. Тому окремий вимір у системі національних омбудсманських інституцій становить посада Уповноваженого із захисту державної мови.

Правовий статус Уповноваженого із захисту державної мови та порядок реалізації ним своїх повноважень визначаються Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. [9], а також Постановами Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування» від 21 серпня 2019 р. [10] та «Деякі питання Уповноваженого із захисту державної мови» від 25 червня 2020 р. [11].

Уповноважений із захисту державної мови функціонує в системі органів виконавчої влади України, аналогічно до освітнього омбудсмана, і є посадовою особою, яку призначає та звільняє Кабінет Міністрів України. Водночас законодавство передбачає, що Уповноважений із захисту державної мови здійснює свою діяльність незалежно від інших органів державної влади та посадових осіб, що фактично дублює положення ч. 2 ст. 4 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [12].

Законодавством також чітко визначено межі повноважень мовного омбудсмана в частині захисту державної мови та захисту прав людини щодо її застосування. Зокрема, з метою недопущення публічного приниження чи зневажання державної мови, навмисного спотворення її в офіційних текстах, а також ігнорування встановлених законом вимог щодо обов'язкового використання української мови, Уповноважений із захисту державної мови може:

1) здійснювати державний контроль за дотриманням норм щодо застосування державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державного й комунального секторів, їхніми посадовими особами, а також громадськими об'єднаннями, політичними партіями та іншими юридичними особами;

2) надавати рекомендації та висновки органам влади щодо належного використання державної мови;

3) оприлюднювати висновки про факти публічного приниження чи зневажання української мови у виступах посадових осіб;

4) подавати Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері захисту державної мови.

Для виконання цих функцій Уповноважений із захисту державної мови, за потреби, може залучати представників Національної поліції, органів, відповідальних за державну політику у сфері захисту прав споживачів, працівників місцевих державних адміністрацій та інших органів влади [5, с. 63–65].

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 49 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», на Уповноваженого із захисту державної мови покладено основні завдання: забезпечення захисту української мови як державної та гарантування права громадян України на отримання інформації і послуг державною мовою у сферах суспільного життя, визначених законодавством. Також до його завдань належить

усунення будь-яких перешкод чи обмежень, що можуть виникати у процесі користування державною мовою на всій території України.

У площині захисту прав людини щодо застосування державної мови закон передбачає право кожної особи звернутися до Уповноваженого із захисту державної мови зі скаргою в разі порушення вимог закону чи виникнення перешкод у користуванні державною мовою. Це може стосуватися рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної та комунальної форм власності, а також їхніх посадових осіб. Процедуру розгляду таких звернень визначено статтями 54 і 55 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Крім того, Уповноважений із захисту державної мови виконує функцію державного контролю за дотриманням вимог застосування державної мови.

Разом із тим контрольно-наглядові повноваження мовного омбудсмана викликають певні дискусії як у суспільстві, так і серед міжнародних експертних інституцій. Зокрема, у висновку Венеціанської комісії від 6 грудня 2019 р. щодо Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наголошено, що хоча моніторинг виконання закону є виправданим, окремі інструменти, передбачені для Уповноваженого із захисту державної мови, можуть трансформуватися у механізми контролю внутрішньої діяльності політичних партій та інших юридичних осіб, що потенційно суперечить ст. 11 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує свободу асоціацій [13].

Тож аналіз законодавчих засад діяльності Уповноваженого із захисту державної мови дає підстави стверджувати, що ця інституція відіграє важливу роль у формуванні сучасної мовної політики та утвердженні державної мови як обов'язкового інструмента публічної комунікації. Наявність чітко визначеного механізму підзвітності, включно зі щорічним звітуванням перед урядом, громадськістю та контролем з боку Рахункової палати, створює додаткові гарантії прозорості й відповідальності в роботі мовного омбудсмана. Водночас практика функціонування цього органу показує, що його ефективність значною мірою залежить від балансу між контролюючими функціями та правозахисною складовою, а також від рівня суспільної підтримки та довіри. Попри окремі дискусійні аспекти, що виникають як у середовищі громадськості, так і серед міжнародних експертів, можна стверджувати, що інститут мовного омбудсмана поступово формується як важливий елемент системи публічного контролю за дотриманням мовного законодавства та зміцненням мовної політики в Україні [6, с. 33].

Висновки. Враховуючи вищевикладене приходимо до висновку, що в Україні спеціалізовані омбудсмени – це посадові особи, відповідальні за захист прав окремих груп населення чи певних сфер. Формально вони не утворюють окремих інституцій, однак фактично виконують функції, подібні до спеціалізованих омбудсманів у європейській системі. Успішним прикладом функціонування спеціалізованих омбудсманів в Україні є інститут Уповноваженого із захисту державної мови, який має чітке нормативне підґрунтя та прозорі механізми діяльності. Інститут мовного омбудсмана відіграє важливу роль у формуванні сучасної мовної політики та утвердженні державної мови як обов'язкового інструмента публічної комунікації в нашій державі. Цей інститут

демонструє найбільш розвинену контрольно-наглядову форму діяльності: 1) державний контроль: здійснення перевірок дотримання норм мовного законодавства органами влади та юридичними особами; 2) санкційна та претензійна діяльність: оприлюднення висновків про факти публічного зневажання мови та подання пропозицій щодо

притягнення до відповідальності. Проте залишається невирішеною проблема дотримання мовного законодавства в освітньому процесі, та деросифікація публічної сфери, що насамперед обумовлено обмеженими інструментами впливу в умовах воєнного стану та відсутністю ґрунтовних наукових досліджень вказаних проблем.

Список використаних джерел

1. Майданник О. О. Інститут омбудсмена у механізмі забезпечення прав людини в Україні. *Адвокат*. 2010. № 7 (118). С. 12–16.
2. Голяк Л. Становлення та розвиток інституту спеціалізованого омбудсмена. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: *Право*. 2011. Вип. 1. С. 61–67.
3. Маньгора В. В., Бігун В. Б., Данилюк А. М. Проблеми та перспективи діяльності спеціалізованих омбудсменів в Україні. Наукові інновації та передові технології. Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», ерія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка». 2025. № 6 (46). С. 1629–1642. DOI: [http://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1629-1642](http://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1629-1642).
4. Рижук І. В. Особливості функціонування інституту спеціалізованих омбудсменів в Україні. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє: тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2020 р.)*. Харків, 2020. С. 19–21. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/ryzhuk/380 (дата звернення 25.02.2026).
5. Зозуля О. І., Занкевич Н. В. Правовий статус та особливості діяльності Уповноваженого із захисту державної мови. *Форум права*. 2022. № 1 (72). С. 62–75. URL: https://forumprava.pp.ua/files/062-075-2022-1-FP-Zozulia,Zankevych_8.pdf DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529540> (дата звернення 25.02.2026).
6. Коваль Т.В. Окремі питання правового статусу мовного омбудсмена в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 30–33 URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/7.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/5> (дата звернення 25.02.2026).
7. Маньгора В. В., Бессараб Д. О., Суський В. О. Правовий статус Уповноваженого із захисту державної мови в Україні. *Національні інтереси України*. 2025. № 9 (14). С. 597–606. URL <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/28699/28657> DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9\(14\)-597-606](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-597-606) (дата звернення 25.02.2026).
8. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення 25.02.2026).
10. Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 819-2019-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2019-п> (дата звернення 25.02.2026).
11. Деякі питання Уповноваженого із захисту державної мови: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2020-п#Text> (дата звернення 25.02.2026).
12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення 25.02.2026).
13. Висновок щодо Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», прийнятий Венеціанською Комісією на 121-ому пленарному засіданні (Венеція, 6-7 грудня 2019 р.). URL: <http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2019/12/Висновок-венеціанської-комісії-960-2019.pdf> (дата звернення 25.02.2026).

References

1. Maidannyk, O. O. (2010). Instytut ombudsmena u mekhanizmi zabezpechennia prav liudyny v Ukraini [The institution of the ombudsman in the mechanism of ensuring human rights in Ukraine]. *Advokat – Lawyer*, (7), 12–16.
2. Holiak, L. (2011). Stanovlennia ta rozvytok instytutu spetsializovanoho ombudsmena [Formation and development of the specialized ombudsman institution]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seria: Pravo – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management. Series: Law*, (1), 61–67.
3. Manhora, V. V., Bihun, V. B., & Danyliuk, A. M. (2025). Problemy ta perspektyvy diialnosti spetsializovanykh ombudsmeniv v Ukraini [Problems and prospects of specialized ombudsmen's activities in Ukraine]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii – Scientific Innovations and Advanced Technologies*, (6), 1629–1642 DOI: [http://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1629-1642](http://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1629-1642).
4. Ryzhuk, I. V. (2020). Osoblyvosti funktsionuvannia instytutu spetsializovanykh ombudsmeniv v Ukraini [Peculiarities of the functioning of the specialized ombudsmen institution in Ukraine]. In *Prava liudyny v Ukraini: mynule, siohodennia, maibutnie – Human rights in Ukraine: past, present, future* (pp. 19–21). https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/ryzhuk/380
5. Zozulia, O. I., & Zankevych, N. V. (2022). Pravovy status ta osoblyvosti diialnosti Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy [Legal status and peculiarities of the activities of the Commissioner for the Protection of the State Language]. *Forum prava – Law Forum*, (1), 62–75. https://forumprava.pp.ua/files/062-075-2022-1-FP-Zozulia,Zankevych_8.pdf. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529540>
6. Koval, T. V. (2020). Okremi pytannia pravovoho statusu movnoho ombudsmena v Ukraini [Specific issues of the legal status of the language ombudsman in Ukraine]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical Scientific Electronic Journal*, (4), 30–33. http://www.lsej.org.ua/4_2020/7.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/5>
7. Manhora, V. V., Bessarab, D. O., & Suskyi, V. O. (2025). Pravovy status Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy v Ukraini [Legal status of the Commissioner for the Protection of the State Language in Ukraine]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine*, (9), 597–606. <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/28699/28657> DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9\(14\)-597-606](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-597-606)

8. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (No. 30, Art. 141).
9. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukraïnskoi movy yak derzhavnoi [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language], Law of Ukraine No. 2704-VIII (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
10. Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy z orhanamy derzhavnoi vlady, orhanamy vlady Avtonomnoi Respubliki Krym, orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [On approval of the Procedure for interaction of the Commissioner for the Protection of the State Language with state authorities, authorities of the Autonomous Republic of Crimea, local self-government bodies], Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine No. 819-2019-p (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2019-p>
11. *Deiaki pytannia Upovnovazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy* [Some issues of the Commissioner for the Protection of the State Language], Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine No. 530. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2020-p#Text>
12. Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [On the High Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights], Law of Ukraine No. 776/97-VR (1997). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text>
13. Venice Commission. (2019). *Vysnovok shchodo Zakonu Ukrainy "Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukraïnskoi movy yak derzhavnoi"* [Opinion on the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language"] (Opinion 960/2019). <http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2019/12/Висновок-венетіанської-комісії-960-2019.pdf>.

Puzyrna Nataliia,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Public and Private Law
(Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7297-0829>

FEATURES OF THE ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF THE LANGUAGE OMBUDSMAN IN UKRAINE

The article examines the administrative activity of the institution of the Language Ombudsman in Ukraine. It is noted that the broader the range of mechanisms for the protection of human rights operating in a state, the more human-centered its social order becomes. Based on this, the institution of the ombudsman should be considered as an additional legal instrument within the general system of state bodies designed to ensure the legal protection of citizens. The article emphasizes that the introduction of the institution of specialized ombudsmen (including the Language Ombudsman) is a logical stage in the development of the system of human rights commissioners, as it ensures a more professional and targeted approach to resolving specific problems of particular categories of citizens and increases the overall effectiveness of human rights activities. Attention is drawn to the fact that the legislation of Ukraine clearly defines the limits of the powers of the Language Ombudsman in terms of protecting the state language and safeguarding human rights regarding its use. It is stated that the Language Ombudsman plays an important role in shaping modern language policy and affirming the state language as a mandatory instrument of public communication. The existence of a clearly defined accountability mechanism, including annual reporting to the government and the public, as well as oversight by the Accounting Chamber, creates additional guarantees of transparency and responsibility in the work of the Language Ombudsman. The practice of the functioning of the Language Ombudsman analyzed in the article shows that its effectiveness largely depends on the balance between supervisory functions and the human rights component, as well as on the level of public support and trust. In the article, the author concludes that in Ukraine specialized ombudsmen are officials responsible for protecting the rights of certain groups of the population or specific areas. Formally, they do not constitute separate institutions; however, in practice they perform functions similar to specialized ombudsmen in the European system. A successful example of the functioning of specialized ombudsmen in Ukraine is the institution of the Commissioner for the Protection of the State Language, which has a clear regulatory framework and transparent mechanisms of activity.

Key words: administrative activity, specialized ombudsman, Language Ombudsman, protection of the state language, legislation.

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026